

KÜRTLER'İN ORJİNİNİ

SEYFİ CENGİZ

Asıl Kürtler'in orijini problemi bilim dünyasına egemen düşünce şablonları, önyargılar ve saplantılar nedeniyle bir türlü aydınlatılmadığı gibi daha da karıştırıldı.

Bu konuda üzerinde hemfikir olunan bir görüş yok.

Onları Gutiler, Haldiler, Medler, Karduklar ve Kirtiler'le ilişkilendiren muhtelif görüşler öne sürüldü. Enc. Of Islam'ın 'Kürtler' maddesinin yazarı Minorsky, bu yazısında Kürtler'in orijini konusundaki tezlerin bir özetini zaten verdiği için, burada bu tezlerin hepsine tek tek değinmeyecek, sadece onlardan bir bölümünü ele alacak ve kendi araştırmalarım sırasında rastladığım verileri toplamakla yetineceğim.

Antik Çağlarda Kürt Varlığının İpuçları

Guti-Qurti-Kürt Bağlantısı

Speiser, *Mesopotamian Origins* adlı eserinde Kürtleri Gutiler'le ilişkilendirir.

Bu teze kanıt olarak Asur kralı Tukulti-Ninurta (Enurta) I (1244-1208 M.Ö)'in kayıtlarından başlayarak Quti (Guti)'lerle bağlantılı olarak sık sık Qurti adıyla karşılaştığımızı, Quti ve Qurti denenenlerin Uqumani (Kummuhi) adlı aşiretlerin komşuları olarak sık sık birlikte anıldıklarını ve yazıtlardaki bu referanslarda Quti (Guti) denenenler ile Qurtiler'i birbirinden ayırmanın pratik olarak imkansızlığını öne sürüyor. Ona göre bu kayıtlarda Qurtiler ayrı bir grup olmaktan çok Qutiler'in bir kolu gibi gözükmekte, Quti ve Qurti adları arasındaki filolojik ilişki karanlık olsa da bu iki ad yazıtlarda fiilen eş anlamlı veya aynı etnik gruba takılan alternatif adlar olarak görünmektedirler. Ama Qurti okunuşunun henüz kesin olmadığına işaretlerle bu adın doğru şeklinin Kur-hi olmasının da mümkün olduğunu belirtiyor (Bk. Speiser, a.g.e., s. 112-113).

The Name Kurd And Its Philological Connections adlı yazısında Driver, listesini yazıtlardan çıkardığı Karda (Qarda), Karduchi, Gortochi (Gordi), Kardakes, Cordueni, Cyrtii, vd gibi sonekleri farklı dillere göre değişse de hepsi ortak bir *krd* ögesi içeren tüm bu adların aynı kökten geldikleri ve etnik olarak ilişkili oldukları sonucuna vardı, ama filolojik güçlük nedeniyle Qurti ve Guti bağlantısını reddetti.

Driver'in bu görüşüne rağmen Speiser Qurti ve Gutiler'in ayırt edilemeyeceğinde ısrar eder (a.g.e, s. 115-116).

Bu tartışmayı çok daha yakın tarihlere ilişkin kanıtların yardımıyla belki geliştirebiliriz.

Neilson C. Debevoise, *A Political History Of Parthia (1938)* adlı eserinde bu konuya daha fazla ışık tutacak bir yazıt referans vererek şöyle der:

"M.Ö. 7 Şubat 213 tarihi taşıyan Uruk tabletleri Partlar'ın kuzeydoğudaki antik düşman Gutiler'le aynı olduğuna (Partlar'ın ve Gutiler'in aynı olduklarına, sc) daha da kesinlik kazandırır" (Bk. a.g.e., s. 14).

Açık ki bu yazıt Partlar ve Selefkoslar çağına aittir.

Eğer Partlar'la Kürtler arasında bir akrabalık keşfedilirse, Qurti ve Guti bağlantısı konusundaki tez daha da güç kazanacak demektir.

Grek Veya Girit Bağlantısı

Heredot tarihinin esas konusu Doğu-Batı çatışmasının kendi zamanındaki en son halkası olan Pers-Yunan savaşlarıdır. Heredot, kitabının başında Persler'in ve Fenikelilerin bu savaşın nedenleri ve tarihsel arka planı konusunda düşündüklerini aktarır.

Onun Persler tarafından anlatıldığını söylediği efsanelerden biri, Truva Savaşı'ndan çok önceki bir tarihte Fenikeliler ile Yunanlılar arasında cereyan etmiş savaşları Doğu-Batı çatışmasının başlangıcı olarak gösterir ve Pers-Yunan savaşının da bu Doğu-Batı çatışmasının bir aşaması olduğuna işaret eder.

Bu efsaneye göre Fenike-Greek savaşı ile başlayan Doğu-Batı çatışması Colchi-Grek, Truva-Greek ve Pers-Greek savaşlarıyla sürer.

Heredot kendi tarihine Doğu-Batı çatışmasının tarihine ve nedenlerine ilişkin olan bu efsaneye başlar. Bu efsaneye göre gemileriyle uzun deniz seferleri yapan Fenikeliler bir keresinde Argos'a gelerek bazı kadınları esir eder ve birlikte götürürler. Onların kaçırdığı kadınlardan biri de Argos kralının kızı *Io*'dur. Efsane Io'nun kaçırılışını Fenike-Yunan (Doğu-Batı) çatışmasının başlangıcı ve nedeni gibi görür. Buna misilleme olarak Grekler Fenike kenti Tyre'ye ve yaklaşık aynı sıralarda Colchi'ye de birer deniz seferi yaparak Fenike kralının kızı Europe ile Colchi kralının kızı Medea'yı esir edip birlikte götürürler (Heredot, Fenike kralının kızı Europe'yi kaçıran Grekler'in *Cretan'lar*, yani *Giritliler* olduğunu tahmin etmektedir).

Efsaneye göre bu olaylardan iki kuşak sonra bu kez Truva kralı Priam'ın oğlu Alexandrus (diğer kaynaklarda Paris) Hellas'a gelip Colchi kralının kızının kaçırılışına misilleme olarak Hellen'i kaçıır. Efsane Hellen'in kaçırılışını Greekler'in Asya istilasının ve Truva'yı yıkmalarının sebebi olarak gösterir.

Aynı efsaneye göre Pers-Greek savaşının kökeninde kendilerini Asya'nın sahibi gibi gören Persler'in Greekler'in Truva'yı istila etmesine karşı tepkisi vardır, ona bir misillemedir (*Bk. Herodotus, I. Kitap*).

Argos kralının kızı Io'nun (Xuthus'un oğlu ve İyonlar'ın isim babası efsanevi kahraman Ion ile karıştırılmamalı, sc) Fenikeliler tarafından kaçırılışı ve bunu izleyen olaylar konusunda Strabo (M.Ö 64 - M.S 24)'nun aktardığı bir rivayet (yukardaki efsanenin bir versiyonu) Kürtler'in ad ve orijinleri konusunda bana önemli gibi göründü. Bu rivayeti özetleyerek veriyorum:

Antioch (Antakya) halkının anlattığına göre, Argivler (Homer'de Greek ya da Yunan adı yoktur. Onlara Akalar, Danaanlar veya Argivler/Argives diye referans verilir. Sc), Triptolemus'u Tyre'de kayıplara karışan Io'yu aramaya gönderdi. Triptolemus Kliky'a'da Io'yu aradığı sıralarda onun beraberindeki Argivler (Argoslular olmalı, sc)'den bir bölümü ondan ayrılıp gidip Tarsus'u kurdular. Triptolemus'la birlikte aramayı sürdüren Argivler'in geri kalanı ise (*Herodot'un tahminine bakılırsa bunların Cretanlar/Giritliler olduğu düşünülebilir. sc*) en sonunda onunla birlikte Orontes (Nahr-el-Asy, çev.) havzalarında yerleştiler. Triptolemus'un oğlu Gordys (Gordis veya Gordus okunur. Bu sözcüğün kökü Gord'ur. Sondaki -us bir sonektir. sc) ise, babasına eşlik edenlerden bazıları ile birlikte Gordyaea'da bir koloni kurdu (*Bk. The Geography Of Strabo, 14. Kitap, s. 162, Syria başlıklı bölüm*).

Strabo, daha sonra Suriye'nin Seleucis adlı parçasını oluşturan ve "Bacılar" diye çağrılan dört kenti Seleucus Nicator'un kurduğunu ve bunlara kendisinin, babasının, annesinin ve karısının adlarıyla Antioch Epidaphne, Seleuceia (Pieria), Apameia ve Laodiceia adlarını verdiğini anlatır. Suriye'nin Seleucis adlı bölgesi de adını Seleucus Nicator'dan almaktadır. Strabo, Antioch (Antakya) kentinin de Seleucus Nicator tarafından kurulduğunu ve onun yeni kurduğu bu kente Argos kralının kızı Io'yu aradıkları sıralarda Orontes havzalarına yerleşmiş olan Triptolemus'un soyundan gelenleri yerleştirdiğini yazmaktadır. Strabo'nun yazdığına göre Triptolemus, Antakya halkı tarafından bir kahraman olarak kabul ediliyor ve onun onuruna Seleuceia civarındaki Casius Dağı'nda (Soldin Dağı, çev.) bir festival yapılıyordu (*Bk. The Geography Of Strabo, 14. Kitap, s. 161-62, Suriye başlıklı bölüm*).

Bu efsanede geçen Gordyaea açık ki Xenophon'daki Karduçya ile aynıdır. Strabo'daki rivayete göre bu coğrafya M.Ö. 13. Yüzyılın ikinci yarısında yeralan Truva Savaşı'ndan daha gerilerdeki oldukça eski bir tarihte (Herodot'taki rivayete göre Doğu-Batı savaşının başlangıcında) Grekler (Argoslular, Io'yu aradıkları süreçte Triptolemus'a refekat eden Argivler tarafından) tarafından kolonileştirmiş (kurulmuş) ve adını da buraya yerleşen koloninin başındaki Gordys'ten almıştır. Strabo'da Gordys, Gordyene'nin kolonileştirilmesiyle ilişkilendiriliyor (*Ayrıca bk. Strabo, a.g.e., 14. Kitap, s. 157*).

Yani bu efsaneye göre Kürtler'in ve Kürdistan'ın isim babası bu rivayette geçen Gordys'tir. Rivayette onunla koloni kurucu efsanevi bir kahraman olarak karşılaşıyoruz. Gordyaea, beraberindeki Argivler'le birlikte onun tarafından kurulmuş bir kolonidir. Herodot'un varsayımı sözü edilen koloninin Cretanlar (Giritliler) olabileceğini de düşündürüyor. Böylece bu efsane bana göre Kürtler'in orijini ve adları konusunda bir tez içeriyor. Gordys (Gord) ve Gordyaea adları Kürt ve Kürdistan adlarıyla aynıdır. Zazalar Kürtler'e Kırdas der. Gordis ve Kırdas (Gord ve Kırd), aynı şeydirler. Her ikisinde de aynı sonikle (-is, -us, -as) karşılaşıyoruz. Dolayısıyla rivayetdeki Gordys adı, Kürt adının eski, belki de en ilk biçimidir.

Kaynaklarda Gord kökünden türeme görünen şu isimlerle karşılaşmaktayız:

Gordys (Triptolemus'un oğlu), Gordius ya da Gordias (1. Midas'ın babası, Frigya kralı, 2. Midas'ın oğlu olan Frigya kralı ve Herodot'taki bilgiye göre aynı zamanda Adrastus'un babası), Gordium (Frigya'da bir kent, Juliopolis), Gordus (Truva'da bir yer), Gortynium (bir Makedonya kenti), Gordyaei-Gordyaea-Gordyene (Mezopotamya'da bir ülke, Ermenistan'ın bir eyaleti, Gordiye veya Gordistan okunabilir), Gordyaeus (bir Gordyaei prensi), Cardia (Trachian Chersonesus'ta, yani Gelibolu Yarımadası'nda bir kent)

(*Bu adlar için bk. Herodot ve Strabo'ya*).

Kürt adını ve orijinini araştırırken kimsenin Gorys, Gordios, Gordium vd gibi adeta "ben burdayım" diye bağırın adları anmayışı ilginçtir.

Frik Bağlantısı

Kürt adı ve Kürtler'in orijini konusunda önemli ipuçlarından biri de Frikler ve onların tarihi hakkında söylenenlerde yatıyor. Çünkü Frigya devletinin ilk kralı Gordios adını taşıyor. Bu adın kökü olan Gord, bugünkü Kürt adının kendisi imiş gibi görünüyor. Kürtler'in isim babası Argivler'in Fenike seferinde adı geçen Gordys değilse eğer, ilk Frik kralı olan bu Gord da olabilir. Tabi bunlar aynı değil de ayrı ayrı kişilerse.

Frik kralı Gordios'un oğlu Midas'ın M.Ö. 738'de tahta çıktığı kaydediliyor. Bu tarih doğruysa Gordios, M.Ö 8. Veya 9. Yüzyılda yaşamış olmalıdır. Ama Frik devleti daha erken kuruldu gibi. Belki daha erken bir diğer Gordios da olabilir. Frikler'in başkenti de Gordium (Gord-ium) adını taşıyordu. Dini merkezleri ise Midas adlı kentti.

Midas adı Medler'in adıyla ilintli midir? Böyle bir ilişki varsa, yani Midas ve Med adları aynı ise, Kürt ve Med adlarının aynı halkla ilişkili olması düşünülebilir. Onları aynı zamanda Frik adı altında veya Frik ve Muşkilier (Bazı araştırmacılar onları Colchi ve Gürcistan'la ilişkilendirirler. Herodot, Medler'in kendi adlarını Colchi kralının kızı Medea'dan aldıklarını söyler. Midas ve Medea da ilişkili olabilirler)'le bir ittifak içinde buluyoruz gibi. Bu olgular Frikler ve

onlardan bir koloni olduğu söylenen Ermeniler ile Kürtler arasında bir bağlantı olabileceğini düşündürmektedir. Strabo'nun Ermeniler'in orijinine değinirken antik rivayetlerin Medler'le Ermeniler'i bir şekilde Thessalianlar ile ilişkilendirdiğini, bu rivayetlere göre bu iki halkın Thessalian kentinden ve Jason ve Medeia'nın soyundan geldiklerine işaret etmesi de dikkate değerdir (Heredot, yedinci kitabında Medler'in adının Colchili kadın Medea'dan geldiğini söylüyordu).

Tüm bu ipuçları Kürtler'in tarihte ilk kez Anadolu ve Trakya'da Frikler adı altında görüldüklerine işaret edebilir belki.

Akamenidler Dönemi (Heredot ve Xenophon'da Kürtler)

Friklerin yıkılışı ve onlarla aynı oldukları sanılan Muşkilerin yenilgiye uğratılmasını takip eden çağlarda Kürtler'den kim, ne zaman ve hangi adlar altında sözediyor?

Bu dönemdeki ilk bahis Heredot'taki Paktiler ve Xenophon'daki Karduklar olabilir. Bu tarihten sonra Selefkoslar ve Partlar döneminde de, daha doğrusu Roma dönemi yazarlarında da Karduklara ve ülkelerine referanslar görürüz.

Heredot'ta Darius'un 13'üncü satraplığında Ermenistan'la birlikte Pactyic Ülkesi anılır. Pactyic sözcüğünü Bohti (Bohtan, Botan) olarak yorumlayanlar var. Böylece bu görüşe göre Heredot'ta Kürtler Pacty (Bohti) adı altında anılmış olmalıdırlar.

Xenophon (430-354 M.Ö)'daki Karduklar'ın da Kürtlere referans olduğunu düşünenler var.

Xenophon, zengin bir Atinalı'dır. Sokrates'in arkadaşıdır. M.Ö 401 yılında içinde onbin Yunanlı asker de bulunduğu Akamenidler'in Küçük Asya (daha doğrusu Lidya, Frigya ve Kapadokya) satrapı Küçük Cyrus (Akamenidler'in kurucusu ilk Cyrus'la karıştırılmamalı. Böyle bir karıştırmayı önlemek için buna Küçük Cyrus ya da Genç Cyrus diye referans verilir)'un ordusu eşliğinde İran seferine katıldı. Küçük Cyrus, İran'da tahtı kendisi ele geçirmek için kendisini komploculukla suçlayan Akamenid kralı olan büyük kardeşi Artaxerxes'le savaşa gidiyordu. Onun bu seferi Lidya'nın başkenti Sardis'ten başladı. Sardis'te topladığı orduda onbin paralı Yunan askeri de vardı. Xenophon, bu Yunan birliğiyle birlikteydi. İki kardeşin orduları Babil'de karşılaştılar. Bu savaşta Küçük Cyrus yenilgiye uğratıldı ve öldürüldü. O'nun ordusunda bulunan onbin mevcutlu Yunan birliğinin liderliği Xenophon'a düştü ve o bu onbin Yunan askerinin Babil kapılarında Karadeniz'e geri çekilişini yönetti, sonraları bu yürüyüşün öyküsünü *Anabasis* başlığıyla kitaplaştırdı.

Babil'den geri çekilişlerinde Yunan birlikleri geriçekiliş yolunda "Carduchian"lar ile karşılaştılar (-ian soneki atılırsa Carduch kalır geriye. Burdan sonra onlardan Carduch diye sözeceğim, sc). Xenophon, Carduchlar'dan ilk kez *Anabasis* adlı eserinin üçüncü kitabında sözeder (Bk. a.g.e., s. 251). Onun tarifine göre Carduchlar dağlar arasında yaşayan savaşçı bir halktı. Akamenid kralına bağlı değiller. Onların ülkesinden sonra Ermenistan gelmektedir ve bu yürüyüşün yapıldığı tarihte Ermenistan'ı *Orontas* adında bir satrap yönetmektedir (Strabo, Ermenistan'ı önce Persler'in, daha sonra da Makedonlar'ın ele geçirdiğini, sonuncusunun Yedi İranlılar'dan birisi olan Hydarnes'in soyundan gelme Orontes olduğunu söyler. Bk. *The Geography Of Strabo*).

Yunan birlikleri Carduchlar'ın dağlarına vardıklarında, Xenophon'un kendilerinden "barbarlar" diye sözettiği Carduchlar evlerini bırakıp karıları ve çocuklarıyla dağlara kaçarlar ve gece toplanıp taşlar yuvarlayarak ve ok atarak Yunanlılara saldırırlar. Bazı Yunanlılar öür, bazıları yaralanır. Ertesi sabah yürüyüş devam eder (*Anabasis*, III. kitap, s. 259-69).

Birkaç çarpışmadan sonra Xenophon anlaşma önerir, ölü Yunanlılar'ın cesetlerini ister. Carduchlar, evlerinin yakılmaması koşuluyla bunu kabul ettiler (s. 273-75).

Xenophon, üçüncü kitabının sonunda değinmeye başladığı Carduchlara dördüncü kitabında tekrar döner. Anlaşmaya rağmen görüşmeler daha bitmeden "Carduchi"ler yeniden taşlar yuvarlamaya başlarlar. Yürüyüş ertesi gün Carduchiler'le savaşa savaşa devam eder (*Anabasis*, IV. Kitap, 275-77).

Nihayet Yunanlılar "Karduchia" (Karduçiye, Kardukiye) ile Ermenistan'ı ayıran sınır olan Centrites Nehri'ne (Ancient Turkey kitabının yazarı Seton Lloyd'a göre bu nehir Dicle'nin doğu kolu olan modern Botan Irmağı'dır. E. Yavuz, bu addaki -des Yunanca sonektir, kök Kentri'dir der. sc) ulaşırlar.

Yunanlılar, Karduchilerin ülkesini yedi günde geçtiler ve bu süre zarfında hep çatıştılar (IV. Kitap, s. 279). Yunanlılar nehrin karşı yakasında Akamenidler'in Ermenistan satrapı Orontas'ın Ermeni, Mardi/Mard ve Chaldaean paralı askerlerinden oluşan ordusunu gördüler. Kendilerini izlemekte olan çok sayıda silahlı Karduchiler'in saldırıları altında çatışarak nehri karşıya geçtiler (IV. Kitap, s. 287-91).

Sonraki yürüyüşleri Ermenistan içinde devam etti.

Xenophon'un "Carduch"lar ve "Carduchia" hakkında tüm dedikleri bunlardır.

Carduch'ların modern Kürtler'in ataları olduğu görüşü bilim dünyasında yaygın kabul gördü.

Selefkoslar, Partlar, Romalılar, Bizans ve Sasani Çağlarında Kürtler (Polybius, Ptolemy, Strabo ve Ermeni Kaynaklarında Kürtler)

Kirti Bağlantısı (Selefkoslar Dönemi) ve Sonraki Kaynaklarda Carduchiler

Polybius (200-118 M.Ö), Selefkosların isyancı Medya (İran ve Mezopotamya) satrapı Melon'un ordusunda "Cyrthii" (Kirti, Kurti)'ler olarak adlandırılan sapancılardan sözeder (*Polybius*, II. cilt, 5. kitap). Seleucia ve Babil'i alarak Kızıl

Deniz'e dek tüm topraklara hakim olan Melon, ardından Susa üzerine yürürse de burada başarılı olamaz. Sonunda Medya'nın güneyinde Apollonia Dağları (Zağros civarı) yakınında Suriye kralı Büyük Antiochus III (223-187 M.Ö) tarafından yenilgiye uğratılır (M.Ö. 217). Melon'un bu isyanında özellikle Kirtiler'e güvendiği kaydedilmektedir. Kirtiler'in adı Strabo'da "Curtii" şekli altında kaydedilir ve Media'nın kuzeyinde (Cadusii, Mardi/Amardi ve Tapyri aşiretlerine komşu bir aşiret olarak) ve Fars Eyaleti'nde (Mardiler/Amardiler ile komşu) yaşayan dağlı, göçebe ve soyguncu aşiretler arasında gösterilirler (*Bk. The Geography Of Strabo, XI. kitap s. 263 ve 15. Kitap s. 130*). Polybius (200-118 M.Ö), Strabo (M.Ö. 64-M.S 24) ve Ptolemy (M.S. 90-168)'de kısmen değişik şekiller altında ilk kez Xenophon'un eserinden bildiğimiz Carduch'lardan da söz edilir.

Polybius'un kaydına göre aşağı Suriye üzerinde hakimiyet için Mısır kralı Ptolemy III ile M.Ö. 217 yılında yaptığı savaşta bir süre önce isyancı Medya satrapı Melon'u yenilgiye uğratan Selefkos kralı Antiochus III'ün ordusunda "Cardaces" (Cardac'lar veya Carda'lar) da vardı (*Polybius, II. cilt, 5. Kitap, s. 265-66 ve 269*).

Strabo, "Cardaces" adının kökünün savaşçı (yiğit, yiğitçe, erkekçe) anlamlı "Carda" sözcüğü olduğunu, söyleyerek özetle şu açıklamayı yapmaktadır:

Persler (Akamenidler diye anlayın, sc)'de gençler gün doğmadan uyandırılır, onlardan elişer kişilik gruplar oluşturulur ve her grubun başında bir kralın yada satrapın oğlu olduğu halde kendilerine askeri eğitim yaptırılır. Bu elişer kişilik gruplara veya bu grupları oluşturan gençlere (kişilere) "Cardaces" deniliyor. Bunlar soygun ve yağma ile yaşadıkları için savaşçı, yiğit anlamlı Carda'dan türeme bir ad taşıyorlar.

Ama çevirenin (Groskurd) notuna göre onun sözünü ettiği Cardace'ler Persler değil, yabancı (Asuri ve Ermeni Carduci'ler) askerlerdir, daha doğrusu sonraları kendilerine Gordyaei veya Gordyeni denilen ve en son olarak da bugün Kürtler olarak bilinen Xenophon'da bahsi geçen Carduciler'dir.

Kendi eserinin Asurya başlıklı bölümünde Gordyaei (Gordyaea) bölgesine de değinen Strabo, bu bölgenin antiklerin "Carduchi" dedikleri aynı yöre olduğuna işaret eder. Strabo, Gordyaei'ye dahil yerleşmeleri Sareisa, Satalca ve Pinaca (Ermeni kralına bağlı bir kale ve kent. Romalılar tarafından da zapedilmiş) şeklinde saymakta, yapı ve kuşatma tekniğinde usta olan Gordyaeiler'in bu sebeple Artaxiad hanedanlığının en ünlü kralı olan Tigranes (Tigran II) tarafından hizmete alındıklarını, Gordyaea ülkesinin en büyük ve en iyi parçasının Roma generali Pompey tarafından Tigranes'e verildiğine işaret etmektedir.

Strabo'nun kaydettiği bir efsanede Van Gölü güneyindeki (Asurya'nın en kuzey parçası) bu ülkenin Triptolemus'un oğlu Gordys tarafından kolonize edildiğinin söylendiğine daha önce zaten değinmişim.

Ptolemy, Carduchiler'i Geliler'in aşağısında Margasiler'le Cadusiler'in topraklarına yakın bölgelerde gösterir ve daha ilerde ise Gordyene'den ve Gordyaei Dağları'ndan söz eder.

Ermeni tarihçisi Moses Khorenatsi, *History Of The Armenians (Robert W. Thomson çevirisi)* adlı eserinde Ermenistan'a egemen olduklarında ülkeyi beyliklere bölerek yöneten Partlar'ın "Korduats'i" ("Korduk", "Korcek", Tmorik diye de bilinen "Kordrik" bölgesi) adını taşıyan eyalette de aynı adı taşıyan bir beylik oluşturduklarını yazmaktadır (a.g.e., s. 143, 178, 196, 209, 220-21). Khorenatsi'nin bu eserinin M.S. 5. Veya daha büyük ihtimalle M.S. 8. Yüzyıla ait olduğu sanılmaktadır.

Böylece Partlar'ın hakimiyeti çağında ve erken ortaçağlarda da değişik şekiller altında yaşayan aynı adla karşılaşmaktayız gibi. Nitekim M.S. 9.-10. Yüzyılın Ermeni tarihçisi Thomas Artsruni'de de "Korduk" adına rastlarız. Thomas Artsruni'nin aktardığı bir rivayette Nuh'un gemisinin dünyanın ortası olarak tanımlanan "Korduk Dağları"nda karaya oturduğu söylenmektedir. Artsruni'nin aktardığı bu rivayet çevirenin notuna göre Eusebius'un Chronicle'sinde de mevcuttur (*Bk. Thomas Artsruni, History Of The House Of The Artsrunik, R. W. Thomson çevirisi, s. 81, 1985*).

Modern Ermeni tarihçilerinden Nicholas Adontz (*Armenia In The Period Of Justinian, 1970*) ve Cyril Toumanoff (*Studies In Christian Caucasian History, 1963*)'un görüşlerini de kısaca not etmek gerek. Toumanoff, lokal "Carduchi hanedanlıkları"ndan, bir "Gordyene Krallığı"ndan (sadece terim olarak) ve "Corduene prensleri"nden, 298 yılından sonra onbeş kalesi bulunan Corduene prensliğinde/devletinde Roma kontrolünden söz eder (a.g.e., s. 181-182).

Toumaoff ve Adontz'un verdikleri listelerde pek açık olmayan kontekstlerde Kordovit prensi (M.S. 6. Yüzyıl sonunda anılan bir prens), Gardmaneçi (kuzeydeki Gardmanlar'a Ermenice'de böyle deniyor), Kordwaçi, Kordowaçi evi, Boduni evi, Korçek adları geçer, Korduk prensi, Korduk, Boduni, Kordowayk, Korteank adları anılır. Adontz, Tigran'ın ordusundaki etnik gruplar arasında "Gordyen'ler"i de sayar (s. 318), modern Kürtler'in atalarının "Kurti"ler olduğunu söyler ve Kadme prens evinin bunlarla ilişkili olduğunu düşünür, Mardiler gibi Kurtiler'in de Ermenistan sınırlarına yerleştiklerine ve Kurtiler'in yerleştikleri bölgenin onların adıyla "Korcek" olarak bilindiğine işaret eder. Adontz'un görüşüne göre Kürtler'in ataları olan bu Kurtiler ile "Karduch"lar (Adontz'a göre Ermeniler'in Korcek adından ayırt etmek için Korduk dediği bölge Karduchların ülkesiydi, ama sonraları Korcek, Kürtler'in artan gücü sonucunda komşu Korduk topraklarını da içine aldı) ayrı ayrı halklardır, ayrı orijindendirler ve birbirine karıştırılmamalıdır. Zamanla onların topraklarının bir Ermenistan eyaleti olarak değerlendirildiğini söyleyen Adontz, Kadme prens evinin Kordular (Corduene) ile çok yakın ilişkide olduklarına işaret eder (s. 323).

Yazıtlarda Kürtler'le İlişkili Olabilecek Referanslar

Salmaneser I'in yazıtında "Kirkhu"lar, "Kurkhiler" gibi adlar, "Tiglat-Pileser I'in bir yazıtında onun zapt ettiği yerler arasında "Mekhri (Mikhri)" ve "Bisri" bölge adları, Tukulti-Ninib I'in fetihleri arasında "Kurti" (Kur-ti-i), Tiglat-Pileser II'nin yazıtlarında "Quru" halkı gibi adlar geçer.

Ama bu okunuşlar çok kesin değildir (Bu yazıtların İngilizce çevirileri için *Bk. L. W. King, Studies In Eastern History, cilt 1, 1904, London; William Right, The Empire Of The Hittites, London, 1884; Ricords Of The Past, cilt 5; Gaston Maspero, The Struggle Of The Nations*).

Not: Yukarıdaki adların bir kısmı tanındıktır. Şerefname Kürdistan'da Mekri adında bir vilayet ve Şehrizar'da bu adda bir aşiret sayar. Evliya Çelebi 1640'larda Trabzon Eyaleti'ne dahil ve sınırım Çoruh Nehri vadisinde yeralan Mekkristan'dan ve burada Becene adlı bir yerden bahseder ve Mekkristan'a yakın bir Batum sancağını ve Budin diye bir yeri anar. Edip Yavuz Besvi/Besevi adında bir Çerkez aşireti sayar.

Sözlük: Boht-Becen ve Diğer Bazı Adlarla İlişkili Görünen Adlar

Budii'ler: Heredot'ta adı verilen altı Med aşiretinden birisi.

Budiniler: Heredot'ta İskitya'ya komşu topraklarda kalabalık ve büyük bir aşiret veya halkın adı.

Bithyniler (Thyniler): Asya Trakları arasında anılan bir aşiret.

Bootiler: Pelasglar topluluğu içinde Heredot'un bu adda bir aşireti de andığına işaret eden E. Yavuz, onların Bohtiler/Bohtanlılar olduklarını öne sürer.

Boetia: Heredot'ta galiba Hellas'ta gösterilen bir yer.

Bottiaea: Heredot'ta Trakya deniz kıyısında (Balkanlarda) bir bölge.

Bessi'ler: Heredot'ta Traklar arasında adı anılan bir rahip klanı.

Pactyes: Lidya'yı zapteden Akamenid kralı Cyrus başkent Sardis'te yönetimi bu adda bir Lidyalı'ya emanet eder.

Pactyes; Pactyic: Heredot'ta Akamenidler'in 13. Eyaletinde (Bohtan diye yorumlanır bazılarınca) ve Afganistan'ın kuzeydoğusunda birer toprak/bölge adı.

Pactye ve Carda (Cardia): Gelibolu Yarımadasında (Hellespont) birbirine yakın iki kent. Carda, bir Miletus kolonisiydi (Bk. Heredot).

Boeotlar: Homer'in İlyada'sında Akalar (Homer'de Argivler=Akalar'dır) arasında sayılırlar.

Butiya: Ariflerin Menkıbeleri'ne göre Karman'ın daha eski adıdır.

Kerkük: Evliya Çelebi Kelkit Çayı'nın adını Kerkük diye de yazar.

Kürt: Bu adda bir Macar aşireti de var.

Kartli (Gurj, Kurj, Virk, Vir): Gürcüler'in adlarıdır bunlar.

Kutrigur: Bir Hun aşireti. Hun denenlerin özel adının Kutiguri olabileceği ileri sürülür. Sabirler de bir Hun aşireti olarak görülüyor.

Croat (Hrvat): Nazmi Sevgen bu isme Hakkari Yüksekova'da Hırvata şeklinde bir köy adı olarak rastlandığını yazar.

Got: Bu ad ile bir Got aşireti olan Grutungı adı Kürt adını anımsatır gibi.

Bhutan Krallığı (Butan okunur): Everest ve Tibet ötelinde bir yer. Halkından Butaniler diye sözediliyor. Dağlık, zor bir coğrafyası var. Kürdistan'daki Botan adıyla neredeyse aynıyeti nedeniyle merak ettim. Enc. Of Britannica'nın Bhutan (Bhutia, Bhotie, Bhotia) maddesine göre, Himalyalar'da bağımsız bir krallıktır. Bir Himalyan halkıdır. M.S. 9. Yüzyılda veya daha sonraki bir tarihte Tibet'ten geldikleri sanılıyor. Ülkeleri Tibet Platosu, Çin ve Hindistan arasındadır. İzole bir hayat sürmüşler. Tarihte buraya Tibet'ten çok sığınmalar olmuş. Tibet kültürü (Tibet dili ve dini dahil) egemen. Dilleri Tibetçe'nin bir diyalekti. Dinleri Budizm-öncesi Şamanizm ile karışık Tibet Budizmidir. Dalai Lama'yı ruhani liderleri olarak tanır ve desteklerler. Tibet ise otonom bir Çin bölgesidir. Kendi dinine ve kültürüne sahip. Bhutan, Tibet'in bir bölgesi, Tibet'te bir etnik bölgedir.

Kürtler ve Sibirya

The Missionary Review Of The World (Vol. 24, July-Dec. 1911, Temmuz'da çıkmış) içinde sayfa 546'da tesadüfen rastladığım "*The Kurds Of Siberia*" (Sibirya Kürtleri) başlıklı ilginç bir haber-yazıyı aynen aktarıyorum:

Bu yazının yazarı bir misyonerdir.

Sibirya'daki St. Lawrence Adası (Bering Denizi'nde) halkının sık sık Sibirya limanını ziyaret ettiğini söyler ve şöyle devam eder:

"Sibiryalılar, ki Kürtler diye bilinirler (Siberians, or Kurds, as they are known.), Kürtler, hem aydınlanmada (görüşlerinde/anlayışlarında), hem özelemlerinde (isteklerinde) Eskimolar'dan çok az farklıdır. Ama misyonerlerin Gambell'e vardığı son birkaç yıl içinde kendi komşuları arasında görülen değişimi gördüler ve İncil'in mesajını duymak özlemi/isteği duyuyorlar....Kürtler'e ancak St. Lawrence Adası'nın dönmeleri (din değişip Hristiyan olanlar, se) aracılığıyla ulaşabiliyoruz."

(Bu yazının altındaki imza: *The Home Mission Monthly*).

Not: Avrupalılar'ın Yeni Dünya'ya (Amerika'ya) yayıldığı 18. Yüzyılda keşfedilen Eskimolar en Asyatik Amerikan yerlileri arasında sayılıyor. Kuzey Sibirya halkları ile aynı gruba sokuluyorlar. Dilleri, Sibirya dil grubuyla (Kimi Ural-Altay, kimi Mongolid der) ilişkilendirildi. Bazısı onları Tatarlar'a benzetti. Greenland ve Labrador'u Asya kıtasının uzantısı saydıkları için Eskimoları da Asyalı bir halk olarak gördüler. Kanada Eskimoları da var. Eskimolar çoğunlukla Bering Boğazı ile St. Lawrence'ye yakın olan Aleutian Adası ve Kuzey Amerika'daki Alaska Yarımadası'nda yaşıyorlar.

St. Lawrence Adası, tam Bering Boğazı içindedir (Bering Denizi de denir). Sibiryaya ile Alaska arasındaki denizdedir. Alaska Yarımadası'nın yerlileri Eskimolar, Aleutlar ve Indianlar'dırlar. St. Lawrence, Kuzey Amerika ve Kanada dolayında görünüyor. ABD-Kanada sınırında gibi.

Sibiryaya'nın tarih-öncesi yeterince çalışılmış değil. Burada bir dizi halk yaşıyor: Sibiryaya Eskimoları, Altay kazakları, Tatarlar, Altaylar, Koriak (Koryak)'lar, Ketler, Buryat Moğolları, SSCB Korelileri ve daha niceleri.

Şerefname'nin Görüşü

Şerefname Kürtler'in orijini konusunda iki rivayet aktarır. Birine göre onlar Dahhak'ı iyileştirmek için öldürülmekten korkup dağlara sığınanların soyundandırlar. Diğerine göre ise bütün Kürtler Cezire hükümdarlarının çocuklarından olan Boht (Boxt) ve Becn (Becnewi aşiretinin atası) adlarındaki iki kardeşin soyundan türemişlerdir.

Şerefname'nin Kürt olarak tanımladığı ünlüler de bir ipucu olabilir. Şeref Han'a göre Rüstem bin Zal (yani Zal oğlu Rüstem) (Şeref Han, Firdevsi'nin Şahnamesi'nde ona Rüstem-i Kürd denildiğini aktarır), Behram Çupin (Şeref Han'a göre "Kürtler ve İslam dönemindeki Guri" sultanları onun soyundandır), Gırgin Milad, Hayreddin Paşa adıyla ün yapan Osmanlı sultanı Orhan'ın sadrazamı Mevlana Taceddin-i Kurdi, Şirin'e aşık olan ünlü Ferhat (Şeref Han'a göre Ferhat Kelhur Kürtleri'ndendi ve İran hükümdarlarından Hüsrev Perviz'in zamanında yaşadı) gibi ünlüler Kürt idiler (Bk. Şerefname, s. 23).

Doğru ya da yanlış bu isimler de birer ipucu gibi görülüp değerlendirilebilir.

Antik çağ Kürt tarihini aydınlatmakta yukarıdaki verilerden veya ipuçlarından yararlanılabilir.

Sonraki dönemlerin Kürt tarihi ise aşağıdaki başlıklar altında işlenebilir:

Orataçça Kürt Tarihinin Satırbaşları (Geç Kürtler)

- I. Araplar Altında Kürtler
- II. Deylemiler (Buyiler) Altında Kürtler
- III. Ermenistan ve Anadolu'nun Fethi Sürecinde Kürtler
- IV. 10. – 16. Yüzyıllar Arasında Kürtler (Şerefname'nin Tanıklığı)

Yakın Çağda Kürtler

- I. 19. Yüzyıla Kadarki Süreç
- II. Kürt Ulusal Hareketi